

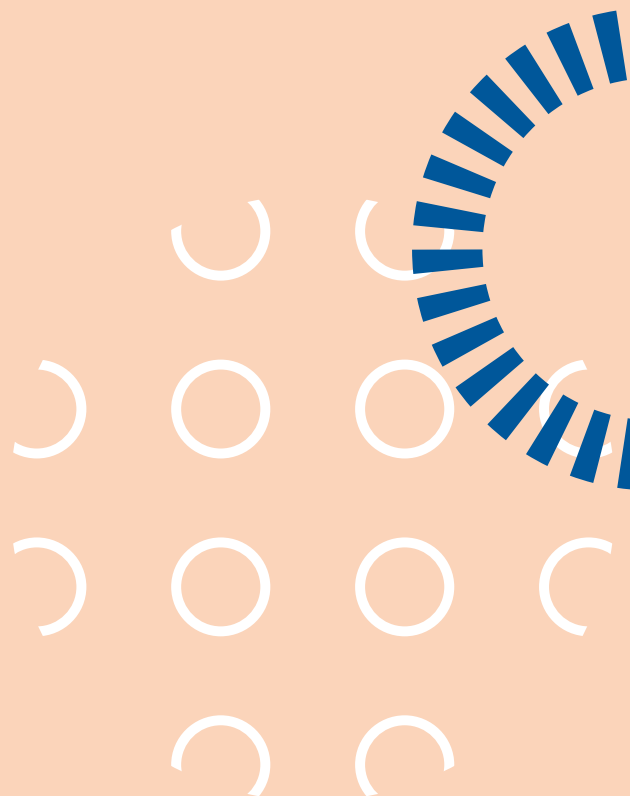

Doorpakken!

Kansen voor een coöperatieve aanpak
voor individuele en collectieve
oplossingen in de warmtetransitie

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Verhalen	5
Enkhuizen Warmte van bloembollen	5
Muiderberg Warmte uit het IJmeer: voortvarend van start	7
Rosmalen Een tuin vol energie	9
Apeldoorn Met glas-in-lood van het gas af	11
Zierikzee Water genoeg in Zeeland	13
Nieuwkoop Gemeente en coöperatie leren elkaar vertrouwen	15
Zoetermeer Doorzetten en geduld	17
Verdingen Vitaal dorp aan de Lek	19
Conclusies	21
Reflectie	23

Voorwoord

Voorwoord

De energietransitie die nodig is om klimaatverandering af te wenden komt de gebouwde omgeving in en klopt bij bewoners aan de voordeur. Bewoners (woningeigenaren en huurders) zijn daarin echter niet alleen een ontvangende partij. Vaak zijn zij ook uit eigen beweging op zoek naar mogelijkheden om te verduurzamen en het komt steeds vaker voor dat zij zich organiseren in een wijkorganisatie of een coöperatie. Deze actieve bewoners kloppen op hun beurt weer aan bij hun gemeente om samen te werken aan de opgave die voor ons ligt.

In het Klimaatakkoord is de regierol voor verduurzaming van de gebouwde omgeving bij de gemeenten neer gelegd. Het rijk vraagt van gemeenten om verduurzaming van de gebouwde omgeving wijkgericht te benaderen en Transitievisies Warmte uit te werken, waarin per wijk een toekomstperspectief en een tijdshorizon wordt geschetst. Gemeenten zijn zoekende om die regierol invulling te geven. Daarbij zoeken zij naar de balans in hun rollen als rechtmatige, presterende, netwerkende of responsieve overheid. De beleidsmatige opgave van het opstellen van de Transitie Visie Warmte zet gemeenten in hun rechtmatige en presterende rol. Bewonerscollectieven die aan de slag gaan, vragen echter van hun gemeente ook om een netwerkende en responsieve rol.

De spelregels voor het samenspel tussen gemeenten en bewonerscollectieven liggen nog niet vast. Er wordt zoekend en tastend vertrouwen in de samenwerking opgebouwd. Uiteraard loopt dat nog niet overal gesmeerd: we staan in 2021 nog aan het begin van de leercurve.

De verhalen die we in deze bundel presenteren, laten de zoektocht zien naar handelingsperspectief voor bewoners in verduurzaming van hun woning en woonomgeving, en de zoektocht naar samenwerking tussen bewonerscollectieven en de gemeente. Het zijn verhalen die de vitaliteit en initiatiefkracht van bewonersinitiatieven demonstreren. Ze geven hoop en perspectief op verduurzaming van de gebouwde omgeving met draagvlak van bewoners en met goed passende lange-termijn oplossingen. En ze tonen ons een toekomstperspectief van bewonerscollectieven die evolueren tot democratische gebiedsondernemingen, van en voor de bewoners in het gebied.

We wensen jullie veel leesplezier!

Gerwin Verschuur & Kirsten Notten
Directie Energie Samen Buurtwarmte

Enkhuizen Warmte van bloembollen

De initiatiefnemers Ad Verhage en bloembollenkweker Bert Karel

Warmte van bloembollen

Het plan in het kort

De buurt De Gouw en een deel van Gommerwijk-west, in de gemeente Enkhuizen, tellen samen 250 woningen, grotendeels van particuliere eigenaren. Een kerngroep van een viertal mannen heeft het plan opgevat om warmte van de nabijgelegen bollenkwekerij te benutten voor het verwarmen én koelen van deze woningen. Het kan een lage temperatuur warmtenet worden (16-18 graden) met in de woningen zelf een relatief kleine, geluidsarme warmtepomp om de temperatuur op te hogen naar de gewenste temperatuur. Omdat de woningen gebouwd zijn in de jaren tachtig tot 2000, hoeft er op die manier niet uitgebreid geïsoleerd te worden. De buurt wenst de regie in eigen hand te houden en wil ook grip houden op de tarieven. Daarom koersen ze in de richting van een coöperatief warmtenet.

De eerste stap

De zonnecoöperatie West-Friesland had al acht coöperatieve zonnedaken ontwikkeld, is betrokken bij de Regionale Energie Strategie en is ook bezig met zonneweides. Twee (oud)bestuursleden van deze coöperatie vonden een jaar geleden dat het tijd werd om ook aan de slag te gaan met warmte. De eerste stap was het organiseren van een buurtbijeenkomst. Ze organiseerden een open gesprek met hun burens over duurzaamheid: wat kun je zelf doen aan isolatie, aan zonnepanelen? En hoe zouden we over kunnen stappen op een aardgasvrije verwarming? Het was een levendige avond die resulteerde in de wens te zoeken naar een alternatieve warmtebron. Deze bron diende zichzelf aan: na een paar dagen meldde zich bollenkweker Bert Karel. Hij had een nieuwe, duurzame installatie aangelegd om de bollen in de zomer te kunnen koelen en bood de warmte die daarbij vrijkomt aan, om te benutten om huizen te verwarmen.

Partners zoeken

Het ontwikkelen van een nieuwe collectieve voorziening vraagt specialistische kennis. Vanuit Energie Samen Buurtwarmte krijgt de groep ondersteuning en begeleiding. Bij het eerste gesprek van de initiatiefnemers metmet bollenkweker Bert Karel werd naast Buurtwarmte ook de ambtenaar duurzaamheid van de gemeente Enkhuizen uitgenodigd. Ook hij was enthousiast over het idee. Er werd besloten een studie te laten uitvoeren om te berekenen voor hoeveel woningen er warmte beschikbaar zou zijn en of dit warmtenet betaalbaar zou kunnen zijn. De gemeente Enkhuizen en de provincie dragen samen de kosten voor dit onderzoek en de coöperatie West-Friesland diende als opdrachtgever.

Netwerk in de buurt

Ondertussen werd er ook gewerkt aan vergroten van het draagvlak in de buurt: er is publiciteit in het buurtkrantje, mailings en brieven worden bezorgd bij alle 250 woningen. Persoonlijk contact is echter het allerbelangrijkste. Initiatiefnemer en energicoach Martin de Boer beschikt over een warmtecamera en komt graag bij de mensen thuis. Door samen met de mensen in de wijk te spreken over wat je nú kunt doen krijg je bewustwording en interesse. Mede daardoor zijn er nu al 41 mensen die hebben aangegeven serieus interesse te hebben om deel te nemen. Uit een ruwe schatting is gebleken dat er warmte is voor 50 woningen én dat het mogelijk financieel uit kan. Dit moet nog worden bevestigd uit het haalbaarheidsonderzoek dat nu gaande is. Er zal een nieuwe coöperatie opgericht worden, die eigenaar gaat worden van dit warmtenet. Op die manier blijft het geld in eigen handen en kan de buurt zelf kostenneutraal overstappen op duurzame warmte. Op termijn kunnen er nieuwe duurzame bronnen aan dit net toegevoegd worden, zodat ook de rest van de wijk van duurzame warmte gebruik zal kunnen maken. De initiatiefnemers willen nu doorpakken en het enthousiasme van het moment benutten om een PAW aanvraag te doen. De gemeenteraad is echter nog niet zo ver: de raad zal dit jaar de Transitie Visie Warmte vaststellen. Wil en kan de gemeente - vooruitlopend op de Transitie Visie Warmte - een PAW aanvraag doen voor deze wijk? Het is een terugkerend knelpunt voor initiatieven. Projecten kunnen vertragen omdat beleidsprocessen lang duren. Hopelijk kunnen ze snel aan de slag met warmte uit bloembollen.

Muiderberg Warmte uit het IJmeer: voortvarend van start

Barbara Boudewijnse, wethouder bij Gooise Meren legt de eerste buis.

Warmte uit het IJmeer: voortvarend van start

Muiderberg, een prachtig klein stadje aan het IJmeer, koerst op de aanleg van een warmtenet gevoed met warmte uit het IJmeer: van en voor bewoners.

Warmteschap: een nieuw marktmodel

Voorzitter Miel Janssen van de coöperatie Wattnu: 'Na de oorlog in de tijd van de wederopbouw was er een sterke overheid die ons sociale stelsel heeft opgebouwd. In de jaren tachtig was er een kentering, met liberalisering en marktdenken. De laatste jaren komen we erachter dat ook dat zijn keerzijde heeft en wordt het tijd voor vernieuwing. Onze coöperatie gelooft er sterk in dat bewoners zelf een grotere rol kunnen en moeten nemen. Er is zoveel talent en passie in de lokale samenleving, dat kunnen we benutten. We zijn voorstander van een nieuw marktmodel waarin bewoners zelf aan het roer staan, een coöperatief warmtebedrijf ofwel Warmteschap.' De coöperatie kan ondersteuning en ervaring van andere coöperaties vanuit het hele land benutten via het netwerk van Buurtwarmte.

Eigenaarschap: van en voor de bewoners zelf

Participatie van bewoners past ook goed bij het beleid van de gemeente Gooise Meren en zo heeft Wattnu zich ontwikkeld tot een belangrijke partner van deze gemeente. De coöperatie Wattnu legt een warmtenet aan voor de 1200 woningen in Muiderberg. Wattnu is straks eigenaar van de hele keten. Van de warmtebron, de leidingen tot aan de levering – alles is van en voor de bewoners zelf. Doordat de bewoners zelf eigenaar worden, kan het warmtenet voordeliger ontwikkeld worden (de rendementseisen zijn lager dan bij een commerciële partij). Ook de inzet van de enthousiaste vrijwilligers is van groot belang, ook dat scheelt in de kosten. Met een groep van 25 mensen is intussen huis-aan-huis bij iedereen aangebeld en zijn kleine gesprekjes gevoerd. In de eerste straat zijn de energiecoaches van Wattnu gemiddeld 10 uur per woning aan het 'koffie drinken' geweest om uit te leggen, zorgen aan te horen. Het begin is dus intensief. Ook het gesprek over de plek van de afleverset en het tracé door de voortuin wordt door de energiecoaches gevoerd. Wattnu heeft een samenwerking opgezet met de twee lokale installateurs en bij ingewikkelde vragen kunnen de coaches natuurlijk altijd een beroep op hen doen.

De tijd nemen voor deze gesprekken en aandacht voor het individu maken dat weer stand verandert in medewerking. 'Een echt monnikenwerk waarvoor vrijwilligers onmisbaar zijn' aldus Miel Janssen.

Met een lening van de gemeente worden de buizen voor de eerste fase in de grond gelegd. De komende jaren zal het warmtenet verder uitgerold worden, in het tempo waarin de gemeente de werkzaamheden aan de riolering uitvoert. Ook daarin trekken de gemeente en de coöperatie samen op.

Rosmalen

Een tuin vol energie

De bestuursleden van Coöperatie Energiecentrale Sparrenburg: Arno Gramsma, Rob Maessen, Saskia Nieuwkoop en Morris Ham en Victor.

Een tuin vol energie

De afgelopen jaren hebben een aantal bewoners in de wijk Sparrenburg (Rosmalen, gemeente 's Hertogenbosch) samen met de wijkraad veel energie losgetrokken in de buurt. Buurtambassadeurs zijn de wijk gegaan met de vraag: hoe ziet de wijk er in 2030 uit als de bewoners het voor het zeggen zouden hebben?

Bewoners hebben veel kennis van de buurt

Onderwerpen als betaalbaar wonen, de wijk als gemeenschap, leeftijdsvriendelijke wijk, de gemengde samenstelling van de bewoners, veiligheid, bereikbaarheid, maar ook behoud van het groen en duurzaamheid zijn als thema's naar boven gekomen. In kleine groepen (tafels) worden deze thema's verder uitgewerkt: wat betekent dat dan, een leeftijdsvriendelijke wijk?

De toekomstvisie is dus geen document dat in een la verdwijnt, maar een levendige samenwerking van buurtbewoners in een negental 'tafels'.

Door hun betrokkenheid houden bewoners zo'n thema levend en actueel en vormen ze voor de gemeente een volwaardige gesprekspartner. Zo'n groep mensen vertegenwoordigt een schat aan informatie en kan functioneren als toetssteen voor gemeentelijk beleid op zo'n thema. Dus schuiven gemeenteambtenaren regelmatig aan tafel bij zo'n groep.

Voor en door de wijk

Zo ook bij de tafel 'duurzaamheid' die een groot doel voor ogen heeft: als bewoners zelf de touwtjes in handen houden zodat het geld in de wijk blijft en niet wegvloeit in de zakken van grote energiebedrijven en projectontwikkelaars. Een eerste stap daarbij is het samen opwekken van stroom. Onlangs is hiervoor de Coöperatie Energiecentrale Sparrenburg opgericht. Het eerste project is het aanleggen van een energietuin op een stuk verwaarloosde landbouwgrond naast de wijk, eigendom van de gemeente. Hiervan wil de coöperatie 5 hectare benutten voor het creëren van groen en natuur – dat geeft de mensen in de wijk energie. En de overige 2 hectare zal gebruikt worden voor zonnepanelen – ook dat geeft de wijk energie! In mei hoort de coöperatie of ze toestemming krijgen het plan uit te voeren: voor en door de wijk.

Diversiteit

Als belangrijkste aandachtspunt heeft het bestuur op dit moment het werven van buurtbewoners (leden en vrijwilligers) en bekendheid genereren. De coöperatie is bezig met diversiteit: ouderen hebben een andere benadering nodig dan jongeren; hoe bereik je pubers, ouders met kleine kinderen, opa's en oma's? Een plan daarvoor is in de maak. Daarnaast gaat de coöperatie actief aan de slag met energie-ambassadeurs, die hun burens kunnen begeleiden bij het delen van kennis en ervaringen op het gebied van energiebesparing. Er is een toolkit in ontwikkeling en inspirerende verhalen van buurtbewoners worden verzameld. Op deze manier wordt de Sparrenburg stap voor stap meegenomen naar een CO₂ neutrale toekomst en voorbereid op wooncomfort zonder aardgas.

De coöperatie praat intussen ook mee over de Transitie Visie Warmte i.o. van 's-Hertogenbosch, niet alleen op basis van de 'eigen' wijk, maar ook samen met de 4 andere pilotwijken waar zij nauw contact mee heeft.

Apeldoorn Met glas-in-lood van het gas af

Wijk de Parken in gemeente Apeldoorn

Met glas-in-lood van het gas af

Op initiatief van de Gemeente Apeldoorn ging de coöperatie deA samen met een door de gemeente aangestelde energieregisseur in 2018 aan de slag in de fraaie villawijk de Parken. Deze wijk bestaat uit grote villa's met veranda's, glas-in-lood, veel groen rondom. De gemeente wilde bezien hoe een dergelijke monumentale wijk van het aardgas af zou kunnen. deA en de energieregisseur organiseerden als eerste stap een presentatie op de algemene ledenvergadering van de wijkraad. Er meldden zich meteen al 15 mensen aan met interesse om mee te denken.

Ze begonnen breed: hoe ziet de wijk er over 25 jaar uit? Er kwamen antwoorden als bewoonbaar voor iedereen, voor jong en oud, betaalbaar, behoud van groen en de oude bomen, elektrisch vervoer. Er ontstond een droomteam, dat aan de slag ging. Er was echter bij de bewoners in de wijk ook behoefte aan concrete handvaten: wat kan ik nú doen? Er werden om die reden twee sporen ingezet:

Het doespoor

De energieregisseur bezocht wekelijks wijkbewoners om samen met de hen te kijken waar de warmtelekken van de woning zitten en welke maatregelen haalbaar en realistisch zouden zijn voor een dergelijk monument. Hij nam zijn warmtecamera mee en nam de woningeigenaar mee naar buiten: kijk zelf maar, zie je die rode vlakken daar op de foto? Daar zitten kieren, daar verlies je veel warmte.

Er werden filmpjes gemaakt door de wijkbewoners zelf over onderwerpen als: hoe heb ik de tochtstrips aangebracht, hoe ziet mijn infrarood paneel eruit? Er werden webinars georganiseerd over allerhande onderwerpen: isolatie van een monument (wat doe je wel en wat kun je beter niet doen?), over zonnepanelen, en natuurlijk over de hamvraag: hoe kunnen we deze huizen op termijn van het aardgas af helpen? Dit resulteerde in een levendige community en grote bereidheid van mensen om mee te denken en mee te werken aan het einddoel.

Het denkspoor

Het einddoel werd vastgelegd: over 25 jaar wordt er in de wijk geen fossiele energie meer gebruikt om te wonen, werken en verplaatsen. Alle stroom is duurzaam opgewekt, ook die voor het opladen van de auto's. En alle gebouwen zijn dan 'van het aardgas af'.

deA legde de wijk uit dat er in principe vijf basisopties zijn om de gebouwen zonder aardgas te verwarmen. Het kernteam van wijkbewoners ging een traject in om van deze vijf tot drie, en uiteindelijk tot één voorkeuroptie te komen. Het bestaande wijkblad werd benut, er kwamen speciale energiespecials waarin alles helder en duidelijk werd uitgelegd. Er werd deskundigheid ingehuurd als dat nodig was, met budget vanuit de gemeente Apeldoorn.

Uiteindelijk resulteerde dit in voorjaar 2021 in een peiling waarbij de wijk haar voorkeur uit kon spreken. Aan deze stemming deed bijna de helft van de bewoners mee. In overgrote meerderheid kozen zij voor de optie 'een duurzaam gas met als een hybride warmtepomp'.

Het proces dat in deze wijk de afgelopen drie jaar is gelopen is een mooi voorbeeld van hoe gemeente, energievooperatie en wijkbewoners met elkaar in een gelijkwaardige samenwerking tot resultaten kunnen komen.

Het eerste initiatief ging uit van de gemeente (top down), maar het proces dat ingezet werd is bottom-up, waarbij de wensen en ideeën van de wijk – binnen de gestelde kaders- leidend zijn geweest. De coöperatie speelde hierbij een begeleidende rol.

Zierikzee Water genoeg in Zeeland?

Malta, wijk in Zierikzee. Fotografie: Evert van Mooirt

Water genoeg in Zeeland?

Is het mogelijk om met warmte uit het water van de Oosterschelde een woonwijk te verwarmen? In Malta, een wijk in Zierikzee, onderzoeken de gemeente Schouwen-Duiveland, woningcorporatie Zeeuwind en de energiecoöperatie Zeeuwind of dit haalbaar is. Door middel van een warmtenet willen zij de warmte uit het oppervlaktewater naar de wijk toe brengen. De coöperatie Zeeuwind is één van de grootste energiecoöperaties van Nederland. Zeeuwind bestaat al sinds 1987 en is groot geworden met zon- en windprojecten. Denk bijvoorbeeld aan windpark Krammer, het grootste burgerwindpark van Nederland.

Vragen stellen

Enkele jaren geleden ontstond bij Zeeuwind de gedachte ook verantwoordelijkheid te willen gaan nemen voor verduurzaming van de woonomgeving, de bebouwde omgeving. Begin 2020 was het zover: Zeeuwind, de gemeente Schouwen-Duiveland en woningcorporatie Zeeuwind sloegen de handen ineen om te verkennen of de wijk Malta aardgasvrij gemaakt zou kunnen worden door middel van aquathermie. Meteen al stuurde de coöperatie Zeeuwind haar leden in deze wijk (dat zijn er ongeveer 20) een bericht en vroeg zij mensen uit de wijk om mee te denken. Ook is er in de hele wijk geënquêteerd om te polsen hoe de mensen in de wijk denken over aardgasvrij en een warmtenet. Er bleek best draagvlak te zijn voor een warmtenet, maar belangrijk vond men vrije keuze en de kosten. Daarnaast vonden mensen het belangrijk om ook aan de slag te gaan met isolatie en werden ook andere aardgasvrije opties genoemd.

Luisteren

Er wordt in Zeeland goed geluisterd. Er is intussen een klankbordgroep van mensen uit de wijk opgericht, die advies geeft en meedenkt.

Bart Kuijpers van Zeeuwind: 'Bij hen kwam direct de vraag op: is er nog ruimte om alternatieve oplossingen te onderzoeken of hebben 'jullie' de keus al voor ons gemaakt?'

De oorspronkelijke plannen zijn daarom aangepast: in plaats van alleen een verdiepend onderzoek naar haalbaarheid van aquathermie, wordt er nu ook gekeken naar alternatieve mogelijkheden. Daarnaast wordt er nu ook ingezet op verduurzaming van de woningen – samen met de vrijwillige energiecoaches van Energiek Zeeland. Deze coaches adviseren de bewoners, maar halen daarnaast ook veel informatie op: over de woningen én over de mensen die er wonen. Er komen ook zogenaamde referentiewoningen, waarin nauwkeurig wordt gekeken wat er zou moeten gebeuren en wat daarvan de kosten zijn.

Samenwerking met bewoners geeft meerwaarde

Bart vindt de klankbordgroep erg belangrijk, want dit is de eerste stap naar verdere betrokkenheid en participatie in de wijk. Met ondersteuning van Energie Samen Buurtwarmte wordt de wijk getriggerd met vragen als: in welke vorm willen wijkbewoners zelf zeggenschap en misschien ook wel eigenaarschap hebben over deze nieuwe warmtevoorziening? Zou er niet – naast de werkgroep techniek en communicatie – een werkgroep organisatie moeten komen die daarover na gaat denken? Bart legt uit dat de tijd hiervoor nog niet rijp bleek te zijn. Hierbij speelt natuurlijk ook mee dat er zicht moet zijn op een haalbare oplossing, of dat nu aquathermie is of een andere manier van duurzaam verwarmen. De samenwerking met de wijk is leuk, waardevol en constructief. Hij zit iedere maand met hen aan tafel en merkt dat zij een ander perspectief hebben. Daardoor worden er nu dus ook verschillende sporen bewandeld. Dat is een grote meerwaarde voor het project en zorgt voor meer draagvlak en slagingskansen op langere termijn!

Nieuwkoop Gemeente en coöperatie leren elkaar vertrouwen

Een van de zonnedaken van de coöperatie Nieuwkoop in aanbouw

Gemeente en coöperatie leren elkaar vertrouwen

Meerwaarde van een gebied benutten

De gebiedscoöperatie Nieuwkoop is gestart met collectieve zonnedaken en heeft inmiddels al op 6 bedrijfsdaken 2000 zonnepanelen gelegd voor 160 leden. Voorzitter Jan Dirven legt uit waarom het een gebiedscoöperatie is: 'Duurzaamheid gaat over meer dan alleen zonnepanelen en van het aardgas af. Het gaat ook over mobiliteit, CO2, klimaat, natuur, grondstoffen en afval. Op gebiedsniveau kun je het beste zien waar de aanknopingspunten zitten, waar de meerwaarde te behalen is.'

Zo heeft de coöperatie de logistieke organisatie opgezet voor een kleinschalige mobiele installatie die moet gaan demonstreren dat verschillende soorten reststromen van biomassa kunnen worden getorreficeerd en vergast. Als de aangevraagde Europese subsidie wordt toegekend kan het project van start gaan. Dit is een nieuwe techniek, waarbij biomassa compacter en droger wordt gemaakt om het daarna te vergassen. De bron van de biomassa is lokaal voorhanden: riet en plantenresten uit de Nieuwkoopse plassen en stengels van bijvoorbeeld tomaten en paprika's uit de kassen. Hieruit kan hoogwaardig synthetisch gas gewonnen worden, dat goed gebruikt kan worden in de chemische industrie. In dit demonstratieproject levert een tuinder de stengels en gebruikt hij zelf het gas om zijn WKK weer mee te stoken.

Daarnaast blijft er na de vergassing een vaste stof over: biochar. Dit is een koolstofrijke vaste stof die goed gebruikt kan worden in bijvoorbeeld filters. Een groot bedrijf, Interface, heeft interesse om dit materiaal in zijn vloertegels te verwerken, om zo het doel van een negatieve CO2 voetafdruk te kunnen realiseren. Een mooi voorbeeld van circulair werken!

Aardgasvrij 'mislukt'?

Jan Dirven raakte enkele jaren geleden in contact met een enthousiaste inwoner in zijn gemeente die in een gevorderd stadium was om zijn zelf zijn huis aardgasvrij te maken en daarmee actief was in zijn buurt. In hun enthousiasme besloten ze samen het breder te trekken: kunnen we niet met de buurt én met de gemeente in gesprek gaan over hoe deze buurt de eerste stappen naar aardgasvrij zou kunnen zetten? Ze schreven een plan van aanpak. Het plan belandde helaas onderin de la, de ambtenaren hadden geen tijd om ernaar te kijken. Jan herinnert zich dat de houding er één was van 'dat is een taak van de gemeente zelf en dat laten we niet aan goedwillende burgers over'. Let wel: dit speelde enkele jaren geleden, toen er nog geen Klimaatakkoord was en geen sprake van een TransitieVisie Warmte. De tijd was er nog niet rijp voor.

Intussen zijn we enkele jaren verder en hebben beide partijen veel geleerd en stappen gezet in de samenwerking. Het realiseren van steeds meer zonnedaken heeft laten zien dat de coöperatie in staat is concrete projecten uit te voeren en continuïteit te bieden. De coöperatie kan de gemeente tijdrovend werk uit handen nemen. Zo kunnen beide samen dingen voor elkaar krijgen die anders niet zouden lukken.

Op herhaling: aardgasvrij?

Er is dus onderling vertrouwen en begrip gekomen en de coöperatie wordt steeds meer betrokken: bij de Regionale Energie Transitie, bij het opstellen van de TransitieVisie Warmte, bij het betrekken van inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Zonder hen kan de energietransitie immers niet slagen. In de ogen van Piet Melzer, penningmeester van de coöperatie, betekent dit, dat je eerst met de mensen in een wijk in gesprek gaat en pas daarna - samen met hen - de juiste (aardgasloze) oplossing vindt. Dat vraagt van ambtenaren een andere benadering: niet alles bedenken in het gemeentehuis, maar van buiten naar binnen werken. In de wijk Schoterveld (PAW aanvraag in 2020 afgewezen) trekken de gemeente Nieuwkoop, de coöperatie en de dorpsvereniging nu gezamenlijk op. Samen onderzoeken zij of er een haalbaar en betaalbaar warmtenet ontwikkeld kan worden met warmte vanuit afvalwater. Het doel is dat de mensen in de wijk uiteindelijk zelf eigenaar worden van dat warmtenet. Het geld en de zeggenschap blijven zo in het gebied zelf.

Zoetermeer Doorzetten en geduld

Een buurtavond in Meerzicht

Doorzetten en geduld

De Duurzame energiecoöperatie Zoetermeer (DEZo) houdt zicht op dit moment met twee zaken bezig: de ontwikkeling van zonnestroom en de ondersteuning van woningeigenaren met energiebesparende maatregelen. Daarnaast is de coöperatie ook betrokken bij het opstellen van de TransitieVisie Warmte. In alle gevallen is de samenwerking met de gemeente Zoetermeer van groot belang. En dat gaat met vallen en opstaan.

Gemeente: verschillende afdelingen verschillende belangen

Om te beginnen met de zonnestroom: DEZo heeft al een tweetal projecten ontwikkeld, met in totaal 58.000 Wp aan vermogen voor bijna 30 deelnemers. Een van de projecten is gevestigd op en gemeentelijk dak en in 2019 feestelijk geopend door de wethouder. Op dit moment heeft DEZo plannen voor nog een zestal nieuwe projecten, voor een deel op gemeentelijk vastgoed (sporthallen onder andere). Er zijn al zo'n vijftig belangstellenden en toch ligt het nu vrijwel stil... Vanuit de politiek en de afdeling duurzaamheid van de gemeente leeft de wens om samen te werken met bewoners. Men weet: zonder betrokkenheid van de mensen in de wijken komt de energietransitie niet van de grond. Toch kijkt de afdeling vastgoed van diezelfde gemeente er anders tegenaan: het kost tijd om met bewoners of een coöperatie afspraken te maken; hoe zit het met zeggenschap en verantwoordelijkheid; is het niet beter om zelf die zonnepanelen er op te leggen?

Dat vraagt van de coöperatie om uitleggen, geduld en doorzettingsvermogen.

Energiebesparing

De tweede pijler is de ondersteuning van particuliere eigenaren bij energiebesparing. DEZo heeft een tiental energiecoaches opgeleid die in gesprek kunnen gaan, de woning opnemen en warmtefoto's kunnen maken. Er liggen tientallen aanvragen te wachten. Vanwege corona was het de afgelopen maanden helaas niet mogelijk bij de mensen thuis te komen. Ook de gezellige, goed bezochte informatie-avonden in de diverse wijken liggen op dit moment stil. Zodra het weer kan, zal dit weer opgestart worden. Vanuit de contacten die met deze activiteiten gelegd worden in een buurt, wil de coöperatie in iedere buurt een groep actieve mensen vormen die met elkaar de inkoop van maatregelen zou kunnen bundelen. Met inhoudelijke ondersteuning vanuit DEZo kan deze groep ook gaan nadenken over een aardgasvrije oplossing voor de eigen buurt.

Vershil in tempo

In de wijk Palenstein was een jaar of twee geleden zo al een groep actieve mensen ontstaan. Mensen met een eigen woning, die graag in gesprek wilden met de gemeente over een aardgasvrije oplossing voor hun wijk. Op dat moment was de gemeente echter nog niet zo ver. Twee jaar later is de groep enthousiastelingen uit elkaar gevallen. De gemeente is echter samen met de partners nu een grote stap verder in de richting van een aardgasvrije wijk. Palenstein is nu zelfs één van de landelijke proeftuinwijken (PAW). De gemeente heeft nu de behoefte om ook met de particuliere eigenaren gaan praten. Een kans om deze groep nieuw leven in te blazen?

Buurtwarmte signaleert dat het op meer plekken in het land soms lastig is om het juiste moment te kunnen pakken. Als de mensen in de buurt actief zijn geworden, dan willen ze ook meteen concrete actie en resultaten. De overheid kan dit tempo niet altijd bijbenen en daardoor wachten goede plannen soms lang op uitvoering, met het risico dat initiatiefnemers opgeven.

Everdingen Vitaal dorp aan de Lek

Van links naar rechts: Jessica Doorn en Sofie ten Have (NMU) en Jan van Dockum
Peter ten Have, Ide Engelsma, Katharina Frede (het bestuur van coöperatie Huiberstroom)

Vitaal dorp aan de Lek

Everdingen, een dorpje van 1200 inwoners aan de Lek, kampte – zoals zo vele dorpen – met een toenemend gebrek aan voorzieningen. In 2013 is daarom de Stichting Vitaal Dorp opgericht, die zich ten doel heeft gesteld om de vitaliteit van het dorp te vergroten. Intussen zijn er een buurtwinkel, een ontmoetingsplaats, dagbesteding, deelauto's, activiteiten voor ouderen. In 2019 deed de stichting een verzoek aan de wethouder om één van de medewerkers van de stichting een dag in de week vrij te kunnen maken om plannen te kunnen ontwikkelen op het gebied van duurzaamheid. De wethouder was enthousiast en zei direct ja: de gemeente Vijfheerenlanden geeft initiatieven uit de samenleving graag ruimte en de lijnen met de gemeente zijn kort.

Warmte uit de Lek

Na een eerste oproep waren er meteen al 14 geïnteresseerde dorpsbewoners die wilden meedenken. Dit heeft in anderhalf jaar tot zulke serieuze en concrete plannen geleid dat de oprichting van een energiecoöperatie noodzakelijk werd. Water uit de Lek moet gaan dienen voor het verwarmen van het dorp.

Coöperatie Huibertstroom wil (volgens Deens model) dit warmtenet in eigen hand houden. Uitgangspunt is dat het voor de mensen in het dorp niet duurder wordt. Dat kan ook lukken, omdat de coöperatie geen grote winstmarges nodig heeft en het dorp zelf de regie houdt.

Huibertstroom is aangesloten bij Energie Samen Buurtwarmte en kan veel kennis en ervaring ophalen vanuit andere coöperaties. En er zijn vanuit Buurtwarmte nauwe banden met Denemarken, waar dit coöperatieve model gebruikelijk is.

Financiën

Op dit moment gaat het technische gedeelte van de plannen snel. Doel is om het ontwerp te verfijnen, de kosten goed in beeld te krijgen en financiering te krijgen. Voor dat laatste zijn zowel de relatie met de gemeente als de saamhorigheid van een dorpsgemeenschap nuttig. De coöperatie deed een oproep in de nieuwsbrief om mee te denken over financiering. De wethouder nam daarop het initiatief te bellen met de directeur van de lokale Rabobank. Zoals gezegd, de lijnen zijn kort in het dorp.

Corona maakt contact met de buurt lastig

Het contact met de mensen in de wijk ligt wat op dit moment lastiger. Vanwege de coronabeperkingen zijn er weinig contactmomenten en spreekt men elkaar minder. Wel zijn er digitale informatie avonden geweest. In het najaar hoopt de coöperatie de gesprekken met inloopavonden en zelfs met een wandeling door de uiterwaarden weer nieuw leven in te blazen. Het doel is om einde van het jaar een groot aantal steunbetuigingen te hebben verkregen, zodat de volgende stap in dit project gezet kan worden.

Conclusies

Welke conclusies kunnen we trekken?

Gedegen bewonersparticipatie voor betere plannen en groter draagvlak

Uit de verhalen blijkt een grote inzet om met groepen bewoners uit de buurt te praten en samen besluiten te nemen. De initiatieven beginnen met luisteren, koffiedrinken en gesprekken over wat er speelt in de wijk. Zorgen en wensen kunnen zo gedeeld worden. Vervolgens gebruiken de initiatieven concrete aanknopingspunten voor een gesprek over de warmtetransitie, zoals een warmtecamera die slechte isolatie zichtbaar maakt of een wandeling langs de rivier om uit te leggen waar de warmte vandaan zal komen. Dit helpt om meer praktisch ingestelde mensen te betrekken. Ook zoeken ze naar manieren om het eigenaarschap voor het project uit te breiden, zoals bewoners zelf filmpjes te laten maken. Daarnaast gebruiken ze meer formele instrumenten als een klankbordgroep en bewonersavonden om besluiten over vervolgstappen te nemen. Daarnaast gebruiken initiatieven uiteraard ook de bekende, klassieke communicatiemiddelen, zoals een enquête, nieuwsbrief en website. Kortom: op vele manieren proberen bewoners elkaar te betrekken en zij steken daar veel tijd in.

Individuele en collectieve oplossingen: maar wel dichtbij

De warmtebronnen zijn divers maar zijn wel allemaal lokaal. Bewoners kijken om zich heen en vinden dan lokale warmte. Vaak uit het water: de Lek, het IJmeer of de Oosterschelde. Maar ook restwarmte van lokale bedrijven, zoals een bloembollenkweker. Ook werken bewonerscollectieven aan individuele oplossingen zoals hybride warmtepompen. Ze kiezen voor warmteoplossingen op basis van uitgangspunten van de buurt. Terugkerende thema's zijn: betaalbaar, duurzaam, goed voor de lokale economie, met lokale bronnen.

Werken vanuit de leefwereld van bewoners

Bewonersinitiatieven sluiten aan bij de leefwereld van bewoners. Ze werken stap voor stap aan isoleren, beginnen soms eerst met zonnepanelen, en gaan dan verder met warmteoplossingen. Ze schrikken niet terug voor monumentale panden met glas-in-lood. In overleg en uit liefde voor de eigen woning kunnen bewoners samen slimme en passende oplossingen realiseren.

Samenwerken met de gemeente is altijd belangrijk

De relatie met de gemeente kent vele schakeringen. Soms komt een initiatief tot stilstand, omdat de gemeente tijd nodig heeft: de transitievisie warmte is nog niet klaar. De ene gemeentelijke afdeling kan een andere visie hebben dan een andere afdeling en ook dat kan belemmerend werken. Maar soms komt er juist versnelling door betrokkenheid van de gemeente: een betrokken wethouder pakt de telefoon om de coöperatie aan een bank voor te stellen. Gemeentes benutten op veel plekken ook de kennis en kunde van de coöperaties: zij denken mee met de transitievisie warmte of andere plannen.

Er is in een buurt veel talent, kennis en expertise aanwezig. Initiatieven en coöperaties weten die te mobiliseren en organiseren. Zo werken ze veel met vrijwilligers, zoals energiecoaches en onbetaalde bestuursleden.

Naast deze expertise is er echter ook continuïteit nodig en hebben ook bewoners middelen nodig om hun werk te kunnen doen, met eigen professionele krachten en soms extra inhuur van externe expertise. De warmtetransitie is te complex en te belangrijk om geheel over te laten aan vrijwilligers. Gelukkig zien steeds meer gemeenten dat deze coöperaties waarde toevoegen. De coöperaties en initiatieven doen tenslotte werk dat anders door de gemeente of een adviesbureau was gebeurd.

Bewonersinitiatieven willen doorpakken

Een aantal initiatieven en coöperaties zijn met hernieuwbare warmte en energiebesparing bezig omdat ze niet willen dat het geld naar grote ontwikkelaars gaat. Ze hebben het Deense model voor ogen, met lokaal eigendom door een coöperatie. Zo blijft het geld in de lokale economie en houden ze zeggenschap over het warmtesysteem. Bovendien kunnen ze zo lokale kennis gebruiken voor betere oplossingen. Anderen weten nog niet of ze zelf de warmte willen ontwikkelen. Ze onderzoeken wat er mogelijk is zodat ze meer duidelijkheid hebben over een oplossing. Of ze groeien stap voor stap, zodat ze steeds kunnen beslissen welke rol ze in kunnen en willen nemen. Alle initiatieven willen echter vaart maken met de energietransitie en zeggenschap van bewoners over de plannen. Dat maakt dat ze doorgaan met oplossingen zoeken. Doorpakken, dat is wat ze willen.

Reflectie

Een korte reflectie op de verhalen

Vier jaar geleden begonnen vijf initiatieven en coöperaties met Buurtwarmte: om samen te werken aan coöperatieve en hernieuwbare warmte. Nu heeft Buurtwarmte met 150 warmte-initiatieven uit het hele land contact. Het gesprek in de samenleving over aardgasvrij en hernieuwbare warmte staat steeds meer op de agenda. Met de aardbevingen in Groningen en het Klimaatakkoord kwam het thema op de agenda. Ondertussen zijn er talloze ervaringen opgedaan waaruit blijkt dat dit een complexe transitie is. Ook lopen de maatschappelijke en politieke discussies over hernieuwbare warmte en CO₂ besparing in de gebouwde omgeving hoog op.

Het was voor ons aanleiding om te laten zien dat in de complexiteit van de warmtetransitie bewonersinitiatieven en coöperaties grote stappen zetten. Ze organiseren collectieve oplossingen, die soms richting een warmtenet gaan en soms richting de collectieve inkoop van warmtepompen. Allemaal werken ze met lokale kennis en betrokkenheid zodat het vertrouwen in de oplossing groeit. Deze warmte-initiatieven zorgen voor voortgang in de complexiteit van de warmtetransitie.

Vele initiatieven worstelen hierbij met de relatie met de gemeente. Wat kunnen en mogen zij verwachten van de gemeente, en wat niet? Voor de gemeente is de warmtetransitie een nieuwe taak, die veel capaciteit vraagt. Dit maakt dat ook gemeenten zoekende zijn hoe zij kunnen samenwerken met coöperaties en andere bewonerscollectieven. Soms houden bewoners er maar mee op omdat de gemeente jarenlang intern bezig is. Een nieuwe warmtewet met een duidelijke positie voor warmteschappen (energiegemeenschappen voor warmte) zou hierin helpen. Dat geeft duidelijkheid, en geeft bewoners ook een positie in deze ingewikkelde transitie.

"Er is zoveel talent en passie in de lokale samenleving, dat kunnen we benutten. We zijn voorstander van een nieuw marktmodel waarin bewoners zelf aan het roer staan, een coöperatief warmtebedrijf ofwel Warmteschap."
- Miel Jansen, coöperatie Wattnu.

De coöperatieve route is een kansrijke route. Dat laat niet enkel Denemarken zien waar 50% van de warmtenetten in lokaal eigendom is. Dat laten ook de 150 initiatieven zien waar Energie Samen Buurtwarmte contact mee heeft. Dat wil niet zeggen dat dit vanzelf goed komt. Initiatieven groeien stap voor stap, de relatie met de gemeente moet beter uitkristalliseren en financieringsobstakels opgelost. Met deze verhalen willen we de potentie van de coöperatieve route laten zien. Onder goede randvoorwaarden kunnen de warmtecoöperaties voor versnelling in de warmtetransitie geven. Onze boodschap is dan ook: doorpakken!

Warmte in je wijk. Je organiseert het zelf met Buurtwarmte

Nederland bereidt zich voor op een toekomst zonder aardgas. Hoe ziet die toekomst eruit in jouw buurt of dorp? Buurtwarmte helpt bewonersinitiatieven én hun gemeenten om dat op een professionele manier te doen. Wij ondersteunen lokale initiatieven die huizen willen verduurzamen, een buurtenergieplan willen maken, of een warmtesysteem willen ontwikkelen, exploiteren en beheren. Zo neem je samen de regie over je eigen, lokale en duurzame warmtevoorziening.

Aan de slag!

Starten of doorontwikkelen? In het Buurtwarmte netwerk helpen we elkaar in de verschillende fases van het proces. Van gratis kennissessies en energiecafés tot gedegen trainingen, expertbegeleiding of ondersteuning op maat bij projectontwikkeling en toegang tot financiering.

Colofon

Contact

buurwarmte@energiesamen.nu

www.buurwarmte.energiesamen.nu

Verhalen opgetekend door Marjolein Tillema, samen met

Martin de Boer, [Zonnecoöperatie West-Friesland](#)

Miel Janssen, [Wattnu, energiëcoöperatie Gooise Meren](#)

Arno Gramsma, [Coöperatie Energiecentrale Sparrenburg](#)

Albert van Dam, [Duurzame Energiecoöperatie deA](#)

Bart Kuijpers, [Coöperatie Zeeuwind](#)

Jan Dirven en Piet Melzer, [Gebiedscoöperatie Nieuwkoop](#)

Peter van Oppen en Arie de Jong, [Duurzame Energiecoöperatie Zoetermeer \(DEZo\)](#)

Peter ten Have, [Energiecoöperatie Huibertstroom](#)

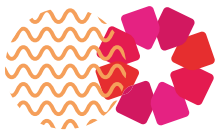
Redactie, voorwoord, reflectie en opmaak

Anneroos Troost

Kirsten Notten

Gerwin Verschuur

Utrecht, 9 juni 2021

**energie
samen**
buurtwarmte

